

International Conference on Innovation and Research In Arts and Humanities

بررسی اثربخشی تئاتر بر پیدایش اندیشه دموکراسی

پوریا عربی^۱، سعید صالح^۲، محمد اسماعیل شیخانی^۳

۱ دانشجوی کارشناسی علوم اجتماعی، پردیس شهید بهشتی مشهد، دانشگاه فرهنگیان، ایران

pourya.arabi@outlook.com

۲ کارشناس ارشد، مدرس مدعو پردیس شهید بهشتی مشهد، دانشگاه فرهنگیان، ایران

s.saleh90@gmail.com

۳ دانشجوی دکتری سیاست گذاری فرهنگی، دانشگاه بین المللی امام رضا (ع)، مشهد، ایران

Ms.sheykhani2012@yahoo.com

چکیده

این پژوهش میان رشته‌ای با مطالعه در میان سه رشته تئاتر، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی، صورت پذیرفته است و در پی کشف و تحلیل روند اثربخشی تئاتر بر پیدایش اندیشه دموکراسی در یونان باستان است. با توجه به ذات تئوریک و محقق از روش توصیفی تحلیلی و کتابخانه‌ای بهره جسته است. پس از بررسی مفاهیم اصلی و تبیین دانش‌واژه دموکراسی در ادوار مختلف به بررسی تاریخی تئاتر پرداخته و نقش تئاتر در ایجاد همبستگی اجتماعی و کشف قدرت جمعی در یونان باستان، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. همچنین با توجه به نظریه کارکردگرایانه امیل دورکیم، به تحلیل کارکرد پنهان تئاتر، در آفرینش همبستگی اجتماعی و ایجاد مدرسه‌ای به نام تئاتر برای تمرین دموکراسی، می‌پردازد. در نهایت مطلب با بحث در مورد چگونگی تاثیر گذاری و کمک غیر عامدانه تئاتر بر پیدایش اندیشه دموکراسی، موضوع تبیین می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: تئاتر، نمایش، دموکراسی، یونان باستان.

The study of theatre's efficacy in the appearance of the idea of democracy

Pourya, Arabi¹; Saeed, Saleh² Mohammad Ismail, Sheykhani³

¹ Shahid beheshti Branch, Farhangian University, Mashhad, Iran,

² Shahid Beheshti Branch, Farhangian University, Mashhad, Iran,

³ Imam Reza International University, Mashhad, Iran,

Abstract

This interdisciplinary research is carried out by studying three disciplines of theater, sociology and political science. It attempts to discover and analyze the mechanism of the effectiveness of theater on the emergence of the idea of democracy in ancient Greece. Due to the theoretical nature of the issue, the descriptive study and library research methods are used. After reviewing the basic concepts and explaining terminology of the term "democracy" in different periods of the history, the researcher examined the history of theater and the role it plays in creating social cohesion and collective power in ancient Greece. Moreover, it investigates the hidden workings of the theater in the creation of social cohesion and the creation of a school in the name of the theater to practice democracy on the basis of the functionalist theory of Emile Durkheim. At last, it discusses how theater provides non-deliberate help to idea of democracy and affects its emergence.

Keywords: Theater, Drama, Democracy, Ancient Greece.

International Conference on Innovation and Research In Arts and Humanities

۱- مقدمه

موضوع علوم انسانی یا به تعبیری علوم اجتماعی، چون جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و ...، با انسان و اندیشه‌اش ارتباط تنگاتنگی دارد. هر چه علوم، از سطح عینی فاصله می‌گیرند و با حواس پنج‌گانه کمتر قابل بررسی می‌گردند، بررسی و پژوهش در آن حیطه دشوارتر می‌گردد. دیگر نمی‌توان با قطعیتی که می‌شود در علوم مهندسی و فیزیکی سخن راند، در مورد پدیده‌های مربوط به انسان سخن گفت. در مورد تفاوت متدولوژی تحقیقات در میان علوم اجتماعی و علوم فیزیکی ملموس، بحث‌های بسیاری رفته و پرداخت مجدد به آن‌ها در این مقدمه، از حوصله خارج است.

پدیده‌ها و اندیشه‌های گوناگون از دید رشته‌های مختلف مورد واکاوی و بررسی قرار می‌گیرند و گاه مشاهده می‌شود یک محقق جامعه‌شناس می‌تواند از زاویه‌ای به مسأله‌ای بنگرد که از دید محقق علوم سیاسی مغفول مانده است یا کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است؛ عکس این موضوع نیز ممکن است. از این رو همواره نیاز به مطالعات میان رشته‌ای برای درک و تبیین بهتر پدیده‌ها احساس می‌شود.

پژوهش حاضر با توجه و مطالعه در سه حوزه گوناگون، یعنی تئاتر، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی (اندیشه‌های سیاسی)، انجام گرفته است.

تمدن یونان باستان اندیشمندان بسیاری چون سقراط، افلاطون، ارسطو و ... در خود پرورش داده است و در مطالعه تاریخ اندیشه‌های سیاسی، محققان ابتدا بحث و مطالعه خود را از یونان باستان آغاز می‌نمایند. در فلسفه نیز به همین ترتیب است و تمدن یونان باستان در شکل‌گیری اندیشه‌ها و تاملات فلسفی نقشی پررنگ داشته است. در بررسی تاریخ تئاتر نیز اشاره‌های بسیاری متوجه این تمدن کهن است. به طوری که عده‌ای از صاحب نظران عرصه تئاتر، برگزاری اولین نمایش‌های تاریخ را در یونان باستان و به افتخار دیونیزوس^۱ رب‌النوع شراب می‌دانند که البته ریشه‌ای مذهبی نیز برای آن قائلند. در بررسی تاریخ اروپا نیز منظور از «دوره‌ی بازگشت، بعد از قرون وسطی» بازگشت به دوران طلایی تمدن یونان است، که اروپائیان برعکس وضعیت قرون وسطایی خود، در عرصه‌های گوناگون اندیشه، حرف‌هایی برای گفتن داشته‌اند.

از مطالب فوق پیداست که تمدن یونان چه نقش غیر قابل انکار و بسزایی در شکل‌دهی به اندیشه بشری در زمینه‌های مختلف داشته است.

این پژوهش در صدد یافتن پاسخ این سوال است که آیا تئاتر در یونان باستان بر شکل‌گیری و تولد اندیشه دموکراسی در همان‌جا، تاثیر داشته است؟ اگر تاثیرگذار بوده، ساز و کار این تاثیرگذاری به چه شکلیست؟

---

^۱ Dionisos که به نام باکوس Baccus نیز معروف است و در روم با رب‌النوع قدیمی Liberpater ایتالیا یکی شده، در دوره کلاسیک اصولاً رب‌النوع تاکستان و شراب و جذبه‌ی عارفانه بوده است ولی سرگذشتی تاریک و مبهم داشته چون گذشته از داستان‌ها و عوامل مختلف یونانی، حکایاتی از کشورهای مجاور نیز در آن راه یافته، چنان‌که فی‌المثل همه اختیارات و طایفه‌ای که خدایان نظیر او در آسیای صغیر داشتند، به دست وی افتاد. دیونیزوس پسر زئوس و مادرش سلمه می‌باشد و بنابراین مانند آپولون از دومین نسل خدایان الیبی است. سلمه که مورد علاقه زئوس بود از او خواست تا با تمام نیرو و جلال کبریائی بر او ظاهر شود و زئوس نیز برای رضای او به این امر تن داد ولی سلمه که قدرت مشاهده انوار جمال عاشق را نداشت، به حالت برق زده بر زمین افتاد. زئوس به سرعت طفل شش ماهه‌ای که در شکم مادرش بود، بیرون کشیده، آن را بر ران خود دوخت و در پایان مدت مقرر طفل را صحیح و سالم خارج کرد. طفل، دیونیزوس (دوباره تولد یافته) نام گرفت. (اساطیر یونان و روم. تالیف پیر گریمال، ترجمه دکتر بهمنش. جلد اول صفحه ۲۵۸)

International Conference on Innovation and Research In Arts and Humanities

۲- پیشینه موضوع

می توان ادعا کرد که کمتر محققى تا به امروز توجهش به این موضوع جلب شده است چرا که یافتن این موضوع و ایجاد سوالات این تحقیق، با مطالعه در سه حوزه متمایز (تئاتر، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی) حاصل گردیده و به نظر می‌رسد اگر محققى در این سه زمینه مطالعه نداشته باشد، حتى این سوال به ذهن او خطور نمی‌کند چه رسد به پرداختن به این چنین موضوعی. همچنین بعد از جستجو در میان منابع کتابخانه‌ای، اثری در این زمینه یافت نشد.

بسیاری از محققان جداگانه به بررسی تئاتر از ابعاد گوناگون پرداخته‌اند. بسیاری دیگر از محققان علوم سیاسی، به بررسی انواع دموکراسی و تاریخ این اندیشه از گذشته تا کنون همت گماشته‌اند. دموکراسی همواره موضوع مورد علاقه جامعه‌شناسان سیاسی نیز بوده و از منظر ایشان نیز به کرات مورد واکاوی قرار گرفته است. اما پرداختن به تئاتر، از این نظر که چگونه توانسته در دوران کهن و در تمدن یونان بر شکل‌گیری اندیشه دموکراسی نقش ایفا کند، هیچگاه و یا شاید به ندرت مورد بررسی قرار گرفته باشد.

۳- تاثیر دانش‌واژه سیاسی بر فهم موضوع

در بحث‌های سیاسی به سختی می‌توان واژه‌ای یافت که بر سر معنا و مفهوم آن توافق نظر وجود داشته باشد. گاه بازیگران عرصه سیاست عمداً در مذاکرات و مناظرات سعی می‌کنند معنای مورد نظر خود را به واژه‌ها القا کنند. از سوی دیگر کاربرد اشتباه واژگان سیاسی بدون داشتن آگاهی نسبت به دانش‌واژه‌ها موجب بروز سوء تفاهم‌های گسترده در عرصه روابط بین‌المللی می‌گردد.

از آن‌جا که زبان پدیده‌ای زنده و پویاست، گاه دانش‌واژه‌ای در زمان‌های مختلف در معانی مختلف به کار گرفته می‌شود. یلینک^۱ معتقد است هیچ علمی به اندازه علم سیاست نیازمند دانش‌واژه دقیق نیست. دانش‌واژه‌های علم سیاست معانی دقیقی ندارند و کاربرد عمومی و مفهوم علمی این دانش‌واژه‌ها اغلب فرق دارند و موجب سردرگمی می‌گردند و باعث می‌شوند علم سیاست دقیق نباشد. سیاستمداران از این دقیق نبودن دانش‌واژه‌ها آگاهند و گاه کوشش‌هایی به عمل می‌آید تا دانش‌واژه‌ها به درستی بازشناخته و به کار برده شوند؛ اما راهی دراز در پیش است تا علم سیاست سرانجام دارنده‌ی معانی دقیقی برای دانش‌واژه‌های خود باشد. (عالم، ۱۳۷۳/۱۳۹۱)

دموکراسی واژه‌ای است که ممکن است به طور عامیانه به کار گرفته شود. اما نکته قابل توجه این است که اندیشه‌ی دموکراسی هم از آغاز پیدایش تا به اکنون سیر تحولات خاص خود را پشت سر گذاشته است. معنای دموکراسی در زمان ارسطو، با معنای دموکراسی در قرن هجدهم به معنای لیبرال دموکراسی متفاوت است؛ همین‌طور که معنای دموکراسی در قرن نوزدهم و بیستم (لیبرال دموکراسی) با معنای دموکراسی در برخی کشورها (سوسیال دموکراسی) تفاوت‌هایی دارد. لذا در این پژوهش محقق بر آن است که دانش‌واژه‌ی مورد نظر خود از دموکراسی را واضح کند.

معنای دموکراسی به قدر کافی روشن است، ولی این واقعیت معمولاً در نتیجه‌ی تنوع و گوناگونی نظام‌هایی که دموکراسی نامیده شده‌اند، مخدوش می‌شود. در واقع شاید گاهی به نظر برسد که تنها صفت مشترک در این همه و تنوع، صرفاً اظهار تائید و تمجید از دموکراسی است. (آوتویت، باتامور، ۱۹۹۳)

سوال این است که تئاتر بر پیدایش کدام نوع دموکراسی نقش داشته است و اصولاً تمایز میان دانش‌واژه‌های گوناگون از دموکراسی چه بوده و منظور از دموکراسی در عنوان این پژوهش چیست؟

¹ Jellinek

International Conference on Innovation and Research In Arts and Humanities

۴- انواع دموکراسی

دموکراسی سیستمی سیاسی است که در آن قدرت در دست کل مردم است. این اصطلاح ریشه در زبان یونانی دارد و از دو بخش Demo (مردم) و Kratein (فرمان‌روایی کردن) تشکیل شده است. بنابراین دموکراسی از نظر لغوی به معنی حکومت مردم بر مردم است که در فارسی به مردم سالاری نیز ترجمه شده است. (عضدانلو، ۱۳۹۱/۱۳۸۴)

اگر چه میان دموکراسی‌های آمریکا، انگلیس، فرانسه و آلمان و ... تفاوت‌هایی وجود دارد، اما این چنین نیست که دموکراسی هزار تعریف داشته باشد و دموکراسی در همه جا از مبانی مشترکی برخوردار است. (سریع‌القول، ۱۳۸۰)

از نظر لنین، دموکراسی عبارت است از: «شکلی از سازمان سیاسی جامعه که در نهایت در خدمت تولید بوده و روابط تولیدی جامعه آن را معین می‌کند.» (عالم، ۱۳۹۱/۱۳۷۳)

۴-۱- دموکراسی کهن (در یونان باستان)

این واژه نخستین بار در قرن پنجم پیش از میلاد توسط هرودوت، مورخ یونانی، به کار برده شده است. دموکراسی در یونان دموکراسی مستقیم بود؛ یعنی مردم دور هم جمع می‌شدند و درباره‌ی امور حکومت تصمیم‌گیری می‌کردند. آتن در آن زمان بین ۳۰ هزار تا ۴۰ هزار جمعیت داشت و برای تشکیل اجلاس حدود ۶ هزار نفر کافی بود. (آتویت، باتامور، ۱۹۹۳) و چه بسا، این گردهمایی در محل آملی تئاتر صورت می‌پذیرفته است!

یکی از دلایلی که در یونان باستان سخنوری یکی از هنرهای با ارزش به حساب می‌آمد این بود که یک سخنور خوب می‌توانست مردم را متقاعد کند و رای ایشان را به دست آورد. (عضدانلو، ۱۳۹۱/۱۳۸۴)

ارسطو فیلسوفی آرمان‌گرا و اتوپایی به حساب می‌آید. وی در آرا خود تمایلی به ترسیم مدینه فاضله دارد و در کتاب اول سیاست هدف از تشکیل حکومت را رسیدن آدمیان به خیر اعلا معرفی می‌کند.

ارسطو دموکراسی را حاکمیت مردان آزاد و تهی‌دست می‌داند. یعنی غیر بردگان و در عین حال تهی‌دستان. از نظر ارسطو ماهیت دموکراسی صرفاً اکثریت نیست.

بزرگ‌ترین عیب دموکراسی‌هایی که مطیع قانون باشند از نظر ارسطو مردم فریبی است. چرا که عوام، چون به اجماع فرمان‌روایی می‌کنند، خود حکم ستمگر را پیدا می‌کنند. او همچنین در دفاع مشروط خود از دموکراسی، به آن چیزی استناد می‌کند که امروزه به آن «عقل جمعی» می‌گویند. زیرا معتقد است اگر عقل جمعی در دموکراسی تحقیق یابد، ضریب خطا کم می‌شود. (فلاح رفیع، ۱۳۸۳)

ارسطو معتقد است بهترین نوع دموکراسی از سه ویژگی برخوردار است:

۱- انتخاب فرمانروایان.

۲- بازخواست از فرمانروایان.

۳- دادرسی.

درست است که در دوران باستان همه‌ی شهروندان آتنی در فرایند تصمیم‌گیری شرکت می‌کردند. اما منظور از همه‌ی مردم یعنی «همه‌ی مردان آزاد» به این معنی که زنان و بردگان حق رای نداشتند. (عضدانلو، ۱۳۹۱/۱۳۸۴) منظور از دموکراسی در این پژوهش، دموکراسی در معنای کهن است.

۴-۲- لیبرال دموکراسی

وقتی اصطلاح «لیبرال» به نظام‌های حکومتی اطلاق می‌شود معمولاً به معنای توجه داشتن به حمایت از آزادی‌های فردی با محدود ساختن قدرت حکومت است. در واقع دموکراسی لیبرال نوعی دموکراسی مشروط است.

لیبرال دموکرات‌ها از گسترش حق رای به همگان و مشارکت همه‌ی شهروندان در زندگی سیاسی دفاع می‌کردند. جان استوارت میل لیبرال دموکراسی را بهترین و عادلانه‌ترین شیوه حکومت می‌دانست. به طور کلی لیبرال دموکراسی (دموکراسی

International Conference on Innovation and Research In Arts and Humanities

به مفهوم رایج) در مقابل لیبرالیسم در مقابل لیبرالیسم کلاسیک اساساً متضمن اندیشه‌ی برابری و تضمین حقوق و آزادی‌های اساسی افراد برای شرکت در تصمیم‌گیری‌های سیاسی بوده است. (بشیریه، ۱۳۹۱)

مفهوم لیبرال دموکراسی معمولاً با اندیشه‌ها و تصورات مهمی درباره‌ی سایر انواع ساختارها و فرایندهای سیاسی همراه است که برای محدود ساختن قدرت حکومت و رای دادن در انتخابات ضرورت دارد. (آوتویت، باتامور، ۱۹۹۳)

در لیبرال دموکراسی بر خلاف لیبرالیسم کلاسیک برابری افراد تنها به معنای سیاسی و حقوقی نیست بلکه رژیم دموکراتیک با اندیشه‌ی لیبرال دموکراسی مسئول است شرایط اجتماعی لازم را برای تحقق برابری به این معنا فراهم آورد. در مجموع دولت لیبرال دموکراتیک پیشرفت قابل ملاحظه‌ای نسبت به ساخت دولت لیبرال کلاسیک به شمار می‌رفت و با شناسایی قدرت اتحادیه‌های کارگری و بسط و حق رای به کارگران و زنان، محدودیت اندیشه لیبرالیسم کلاسیک را از لحاظ نظری برطرف می‌کرد. (بشیریه، ۱۳۹۱)

بعد بروز بحران‌های اقتصادی در قرن بیستم ضعف‌های لیبرال دموکراسی آشکار شد و زمینه را برای ظهور اندیشه سوسیال دموکراسی فراهم کرد.

۴-۳- سوسیال دموکراسی

معنای سوسیال دموکراسی یا دموکراسی اجتماعی بسیار مبهم است. این اصطلاح پس از انقلاب‌های ۱۸۴۸ در اروپا رایج شد. سوسیال دموکراسی درمانی برای بیماری‌های لیبرال دموکراسی محسوب می‌گردد و بعد از جنگ جهانی اول واژه سوسیال دموکراسی کلاً در توصیف اطلاق طلبی رژیم‌های لیبرال در غرب به کار گرفته شد.

لیبرال دموکراسی گرایش به محدود کردن دخالت دولت در امور، به ویژه امور اقتصادی دارد، اما بعد از رکود شدید اقتصادی در آمریکای سال‌های ۱۹۲۹ تا ۱۹۳۲ که موجب افزایش بیکاری و سقوط سهام، ورشکستگی شد، اقتصاددانانی چون جان مینارد کینز، لزوم دخالت دولت در اقتصاد را لازم می‌دانستند که این، به اندیشه سوسیال دموکراسی و دولت رفاهی نزدیک تر است.

۵- تئاتر و نمایش در دوران باستان

در مقاله‌ای تحت عنوان (تاریخ پیدایش تئاتر در یونان، ۱۳۶۳) آمده است: آغاز درام^۱ در یونان از جشن‌های مذهبی منشاء گرفت که روستائیان به افتخار (دیونیزوس) رب‌النوع شراب برپا می‌کردند و در آن می‌رقصیدند و سرودهای مذهبی می‌خواندند. نخستین تئاتر ضمن همین جشن‌ها به وجود آمد. کم‌کم در همین مراسم خواندن سرود با حرکات موزون همراه شد و سرگذشت دیونیزوس و دیگر پهلوانان افسانه‌ای را نشان می‌دادند. درام تراژیک در آتن از امور غیر مذهبی نبوده و در طی سال صورت نمی‌گرفت. بلکه این قسمتی از جشن‌های سالیانه دیونیزوس بود که در بهار به مدت شش روز انجام می‌شد. در یونان هر بار که جشن‌ها آغاز می‌شد چند نمایشنامه به صحنه می‌آمد. نمایشنامه‌نویس مجبور بود قبلاً به یکی از سازمان‌های نمایشی مراجعه کند و اگر نمایش مورد قبول واقع می‌شد، گروهی در اختیار وی می‌گذاشتند و چون تعداد این گروه‌ها محدود بود در هر جشن بیش از سه تراژدی و پنج کمدی نمایش داده نمی‌شد. در میان سال‌های ۴۸۰ تا ۴۳۰ قبل از میلاد در حدود ۲۰۰۰ نمایشنامه در آتن اجرا شد. در ابتدا به شاعری که سه تراژدی او از همه بهتر یک بز جایزه می‌دادند بهترین کمدی‌نویس یک سبد انجیر و یک ظرف شراب می‌گرفت اما رفته‌رفته در عصر طلایی یونان جایزه به پول تبدیل شد و از طرف دولت پرداخت می‌شد. متأسفانه نمونه‌های زیادی از این آثار در دست نیست و امروز ما جز آثاری معروف به سه تراژدی‌نویس بزرگ قرن پنجم،

^۱ کلمه Drama در زبان یونان به معنی «اعمال جاری» است.

International Conference on Innovation and Research In Arts and Humanities

آشیل، سوفکل، اوری پید نمی‌شناسیم. یونانیان ابتدا نمایش را بر صفحه‌هایی از چوب برپا می‌کردند. که سرانجام به صورت بنایی شبیه سیرک در آمد که می‌توانست ده‌ها هزار تماشاگر را در خود جای دهد.

۶- نقش تئاتر در ایجاد همبستگی اجتماعی و کشف قدرت جمعی در یونان باستان

امیل دورکیم در مورد وجدان جمعی بر این باور است که «مجموع اعتقادات و احساسات مشترک در میان افراد یک جامعه، نظام معینی را شکل می‌دهد که حیات خاص خود را داراست و می‌توان آن را وجدان جمعی خواند، بنابراین وجدان جمعی، اگر چه جز در وجدان‌های فردی محقق نمی‌شود، با آن‌ها کاملاً متفاوت است.» (صدیقی، طلوعی، ۱۳۸۷ / ۱۳۹۱) از این مفهوم نیز برداشت می‌گردد که از نظر دورکیم جامعه، وجودی بیش از افراد تشکیل دهنده آن است و کارکردی فراتر از افراد تشکیل دهنده‌اش دارد.

(میرازی، ۱۳۸۶/۱۳۹۲) در اثر خود تحت عنوان جامعه‌شناسی مخاطب در حوزه‌ی فرهنگی هنری، می‌نویسد: که نخستین جامعه‌شناسان، بیش‌تر در جست‌وجوی شناخت روابط موجود میان هنر و جامعه بوده‌اند. از این رو، از نظر امیل دورکیم، هنر از اشتیاق عرفانی انبوه جماعات گردهم آمده، زاده شده است و کارکرد اجتماعی آن هدف بخشیدن غیر مستقیم به «غلیان‌ها»ی ناخودآگاه آن‌هاست.

هر شخص هنگامی که با اشخاص دیگر ارتباط برقرار می‌کند و مثلاً در تظاهراتی شرکت می‌نماید یا عقیده مشترکی را اشاعه می‌دهد، آشکارا خود را در معرض دید و قضاوت عامه قرار می‌دهد و در همین برقراری ارتباط و پیوند با دیگران است که شخصیت او غنا می‌پذیرد و وجه اجتماعی او تقویت می‌گردد. (کتبی، ۱۳۹۱)

جامعه‌شناسانی چون تن^۱ و گویی^۲، بیش‌تر بر تربیت رفتارها در طول نمایش یا نمایشگاه هنر تاکید داشته‌اند: آن‌ها مشاهده کردند که هنر در افراد هیجان ایجاد می‌کند و به هنگام تماشای یک نمایش نامه همه در این هیجان شریک‌اند و ره هیجانی مسری است. این مشارکت هیجانی سرچشمه‌ی همبستگی اجتماعی است. نخستین جامعه‌شناسی که این موضوع را حقیقتاً به تحلیل کشید روزه باستید^۳ است. این دانشمند افکار خود را بر اثراتی که بیان هنری برای دریافت‌کنندگان آن فراهم می‌آورد، متمرکز کرد. از نظر وی، این بیان به کار جمع می‌آید، زیرا انسجام اجتماعی تولید می‌کند. از این روست که می‌توان برای هنر نمایشی و تئاتر کارکردهایی انسجام بخش متصور شد.

هنگام تماشای یک نمایش، از برخی جهات انبوه تماشاگر از صورت مجموعه‌ای مرکب از افراد خارج شده و تبدیل به خودآگاهی جمعی می‌شود. لذا (تعاونی، ۱۳۶۱/۱۳۹۱) در این رابطه معتقد است که یکی از جذاب‌ترین و اسرار آمیزترین ویژگی‌های نمایش این است که غالباً نوعی واکنش جمعی و توافق نظر در میان تماشاگران به وجود می‌آید که در حین اجرای برنامه هم برای بازیگر و هم برای تماشاگر محسوس و آشکار است. واکنش تماشاگران (که خود متأثر از اعمال بازیگران است) حال چه مثبت و چه منفی بر بازیگر تأثیر می‌گذارد و بر نحوه کار بازیگر، لحن، شدت عمل و صراحت وی تأثیر می‌گذارد و این همان تأثیر متقابل و بده‌بستان معروف میان تماشاگر و صحنه است.

۷- بحث و نتایج

دانش‌واژه دموکراسی، پیش‌تر مورد واکاوی و بررسی قرار گرفت و روشن شد، منظور از دموکراسی در عنوان این پژوهش، دموکراسی نوع اول (دموکراسی کهن در یونان باستان) است. گرچه معنای دموکراسی در یونان باستان، بسیار متفاوت با دموکراسی امروزی است و به قول صاحب نظران علوم سیاسی، به حکومت‌های اریستوکراسی نزدیک‌تر است، اما دموکراسی یونان باستان ریشه‌ی دموکراسی‌های کنونی است و در بررسی تاریخی این اندیشه نقطه‌ی شروعی محسوب می‌شود.

¹ Taine

² Guyau

³ Roger Bastide

International Conference on Innovation and Research In Arts and Humanities

نکته‌ی بعدی در مورد تاثیر فضای تئاتر بر مردم و مخاطب و بازیگران است. همان‌طور که در بخش «نقش تئاتر در ایجاد همبستگی اجتماعی و کشف قدرت جمعی در یونان باستان» اشاره شد، طی بررسی‌ها روشن شد که محققان بر این اعتقادند که در طول یک نمایش، هم بازیگران بر تماشاچیان و هم تماشاچیان بر بازیگران تاثیر گذارند. کنش یکی، واکنشی در دیگری را بر می‌انگیزاند. علاوه بر این‌ها، بروز واکنش در تماشاچیان که زودتر واکنش نشان می‌دهند، می‌تواند روند پاسخ دهی و واکنش دیگر تماشاچیان که دیرتر واکنش خود را ابراز می‌کنند را تسریع بخشد. تماشاگر در اینجا تاثیر کنش خود بر بازیگر را حس می‌کند و به عبارتی متوجه واکنش بازیگر نسبت به کنش خود می‌گردد، علاوه بر این بازیگر نیز واکنش تماشاگر را در می‌یابد و متوجه تاثیر کنش خود می‌شود.

طبق نظریه کارکردگرایانه امیل دورکیم، جامعه در واقع چیزی بیش از جمع تک‌تک افراد تشکیل دهنده آن است. به این معنا که قدرت اجتماعی چیزی است که از قدرت تک‌تک افراد سامان یافته است، اما چیزی بیش از آن است و توانایی تغییر سرنوشت همه را دارد.

برای این که دموکراسی و حق تعیین سرنوشت مردم توسط مردم، یا مردم توسط جامعه، محقق گردد، می‌بایستی در ابتدایی‌ترین حالت، مردم، قدرت اجتماعی خود را کشف کنند و بدانند که اجتماع آن‌ها قدرتی ماورای فرد فردشان دارد. یکی از کارکردهای تئاتر در یونان باستان فراهم آوری فرصت کشف قدرت اجتماعی و کارکرد همبستگی اجتماعی برای مردم آن زمان بوده است. تماشاگران با کنش خود و تماشای واکنش بازیگر درمی‌یافتند که جامعه تماشاگران به عنوان موجودی مستقل اما مرکب از افراد، می‌تواند بر صحنه تاثیرگذار باشد. بنابراین چرا قدرت اجتماعی مردم نتواند توانایی تاثیرگذاری بر سرنوشت و حکومت را داشته باشد؟

شاید بتوان ادعا کرد که آملی تئاتر برای یونانیان که مکانی برای گردآمدن و تماشا کردن بود، حال این تماشا کردن می‌توانست تماشای مراسمی دینی و آئینی و یا تماشای مسابقات المپیک و ورزشی یا تماشای مبارزات جنگ‌جویان باشد. تئاتر کارکردی پنهان نیز داشت که از آن انتظار نمی‌رفت و آن این بود که در واقع محیط آملی تئاتر به طور غیر عمدی محیطی برای کشف و تمرین دموکراسی شده بود. تماشاگران کشف می‌کردند که قدرت جمعی می‌تواند بر صحنه تاثیرگذار باشد، حال چه صحنه تئاتر باشد و چه صحنه سیاست و حکومت. در نتیجه این موضوع سبب می‌شد میل به مشارکت اجتماعی برای تعیین سرنوشت افزایش یابد و مردم مایل به تصمیم‌گیری به صورت جمعی گردند.

مراجع

- [۱] آوتوویت، ویلیام؛ باتامور، تام. (۱۹۹۳). فرهنگ علوم/اجتماعی قرن بیستم. (ترجمه حسن چاوشیان). (۱۳۹۲). تهران: نشر نی.
- [۲] اسلین، مارتین. نمایش چیست. (ترجمه شیرین تعاونی). (۱۳۹۱). تهران: نیلوفر. (کتاب اصلی در سال ۱۳۶۱ منتشر شده است).
- [۳] بشیریه، حسین. (۱۳۹۱). جامعه‌شناسی سیاسی. تهران: نشر نی. (کتاب اصلی در سال ۱۳۷۴ منتشر شده است).
- [۴] سریع القلم، محمود. (۱۳۸۰، تیر). راه دشوار دموکراسی. بازتاب/اندیشه، ۱۶، ۳۹-۴۴.
- [۵] دیلینی، تیم. (۲۰۰۴). نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی. (ترجمه بهرنگ صدیقی، وحید طلوعی). (۱۳۹۱). تهران: نشر نی. (کتاب اصلی در سال ۱۳۸۷ منتشر شده است).
- [۶] عالم، عبدالرحمن. (۱۳۹۱). بنیاد های علم سیاست. تهران: نشر نی. (کتاب اصلی در سال ۱۳۷۳ منتشر شده است).
- [۷] عضدانلو، حمید. (۱۳۹۱). آشنایی با مفاهیم/اساسی جامعه‌شناسی. تهران: نشر نی. (کتاب اصلی در سال ۱۳۸۴ منتشر شده است).
- [۸] فلاح رفیع، علی. (۱۳۸۳، تیر). تاملات فلسفی ارسطو در باب سیاست. معرفت، ۷۹، ۹-۲۵.
- [۹] لازار، ژودیت. افکار عمومی (ترجمه مرتضی کتبی). (۱۳۹۱). تهران: نشر نی. (کتاب اصلی در سال ۱۳۸۰ منتشر شده است).
- [۱۰] موشتوری، آنتیگون. (۲۰۰۳). جامعه‌شناسی مخاطب در حوزه‌ی فرهنگی و هنری. (ترجمه حسین میرزایی). (۱۳۹۲). تهران: نشر نی. (کتاب اصلی در سال ۱۳۸۶ منتشر شده است).